

A GLOBÁLIS DEMOKRATIZÁLÁS VÁLSÁGA

Az amerikai demokráciakutatás fősodrának konceptuális kudarca

Ágh Attila
(Budapesti Corvinus Egyetem)

A tanulmány beérkezett: 2019. április 15. – opponálás: 2019. április 29. – november 7. – véglegesítve: 2019. november 21.

ÖSSZEFOGLALÓ

A demokráciakutatás uralkodó paradigmáját évtizedekre Samuel Huntington műve alakította ki, amely szerint a demokratizálás folyamata elérkezett a harmadik – immár globális – hullámához, ezért a demokratikus átmenet és a konszolidáció voltak a demokrácia elméletének kulcsfogalmai. A demokratizálás nagy eufóriájában azonban felejtésbe merült vagy marginalizálódott az, hogy Huntington elmélete az egyes hullámok között visszaesést, ellenhullámot is diagnosztizált, és utalást tett arra, hogy egy ilyen ellenhullám az általa leírt harmadik hullámot is követheti majd. A kétezres évek végéig a demokratizálás pozitív forgatókönyve érvényben maradt, sőt még a visszaesés kérdésköre sem került érdemi megvitatásra, mintha a globális demokratizálás visszafordíthatatlanná vált volna. A 2010-es években azonban a globális válsággal éles fordulat történt a demokrácia elméletében, és központi témává vált a globális ellenhullám a demokratizálásban. Ez egyben a korábban domináns amerikai demokráciaelmélet kudarcát is meghozta, s ezzel a 2010-es évek második felében a globális demokrácia válsága „hazatért” az Egyesült Államokba. Ez a tanulmány a demokráciakutatás rendkívül széles szakirodalmából csak az amerikaiak az európai demokráciaelmélet fővonulata koncepciójának ütközésével, és annak a kelet-közép-európai régióra való hatásával foglalkozik.

Kulcsszavak: a demokráciakutatás szakaszai és három főiránya ■ az amerikai és európai fővonulat ■ szűk és tág demokráciakoncepció

A DEMOKRÁCIAKUTATÁS FŐBB SZAKASZAI ÉS IRÁNYAI

Huntingtonnak a *The Third Wave of Democratization in the Late Twentieth Century* (1991) című könyvében kifejtett elmélete alapján a harmadik hullám volt a XX. század végének vezérlő eszméje a demokrácia globális elterjedésével és konszolidációjának paradigmájával, az utóbbi évtizedben azonban a Huntington által ugyancsak jelzett ellenhullám (*Reverse Wave*) markáns érvényesülésével a dekonszolidáció folyamata került előtérbe. Ez a tanulmány a demokráciakutatás története oldaláról mutatja be a globális demokratizálás ellentmondásos

folyamatát az amerikai és az európai fővonulat (mainstream) koncepciójának ütközésén keresztül. A harmadik hullám két szakasza nagyjából a kilencvenes és a kétezres évtizednek feleltethetők meg, míg az ellenhullám két szakasza a 2010-es évtizednek, amelyben a Régi Világrend összeomlásával és az Új Világrend belépésével 2015 körül történt egy olyan alapvető fordulat, ami annak a két szakaszát elválasztja egymástól. A felvázolt szakaszok természetesen ideáltípusok, amelyek a demokráciakutatás fő vonulatát is jelzik, éles váltással az egyes szakaszok között, ahogy a külső kihívás megkívánta az elméleti hangsúlyok megváltoztatását és az újabb központi problémák felvetését. A szakaszok ezért markánsan eltértek egymástól, az elméleti koncepciójuk és kategóriarendszerük szerint. A szakaszok áttekintése lehetővé teszi a demokráciakutatás főútvonalának és a demokráciaelmélet kiszélesedésének bemutatását elméleti-konceptuális és gyakorlati-empirikus tekintetben egyaránt.¹

A demokráciakutatásnak három főiránya alakult ki, nevezetesen a fejlett országok demokráciájával, a globális demokratizálódással és az új demokráciákkal foglalkozó kutatás. Ez a tanulmány az első főirányra, a nyugati demokráciákra – és annak a harmadik főirányra való hatására – koncentrál, mivel a nyugati politikatudomány alakította ki az egész demokratizálás narratíváját és menetrendjét, különös tekintettel az új demokráciákra. A nyugati demokrácia a kilencvenes évektől kezdve a világméretű demokratizálás modellje és célrendszere volt, mégpedig a maga kettősségében, az amerikai és az európai fővonulat növekvő divergenciája szerint, amelyben az inkluzív, befogadó európai modell mindinkább szembekerült a formális szabadságjogokra épülő amerikai modellel. Ugyanakkor a demokrácia szűk, „minimalista” felfogása is mindjobban ütközött a tágabb, „maximalista” felfogással, az előbbit többnyire az amerikai, az utóbbit pedig az európai fővonulat képviselte. Ezért a nyugati demokráciakutatás két fővonulatának felvázolása nélkül a kelet-közép-európai régió ellentmondásos történelmi útja sem tárható fel. Ugyanakkor az amerikai és európai demokráciakutatás drasztikus szétválásának a bemutatása egyben előkészíti az EU és az új tagállamok viszonyának, a demokratizálás és európaizálás ikerfolyamatának elemzését is.

A demokráciakutatás nagy időszakát a nyolcvanas években a latin-amerikai és a dél-európai átalakulások vezették fel a nemzetközi politikatudományban, de igazán korszakváltó jelleggel a kelet-közép-európai rendszerváltás jelentkezett, mert a bipoláris világrend összeomlása nyomán ez járt a legnagyobb társadalmi földrengéssel. A kilencvenes években az új, amerikanizált világrend próféciája szerint eljött a „történelem vége”, mivel a demokrácia és a liberalizmus végigsöpört az egész világon. A kilencvenes években ezért a térségünk demokratizálásában a demokratikus átmenet és a konszolidáció alapfogalmi álltak az előtérben, nevezetesen azzal a fogalmi konstrukcióval, hogy a demokratikus átmenet hosszabb-rövidebb időszaka után bekövetkezik a demokratikus rendszer konszolidációja. Ennek az *első* szakasznak tehát jelentős rész-

ben a kelet-közép-európai demokratizálás adta meg a kereteit a konszolidáció menetrendjével, és az akkori feltételezés szerint ezen az útvonalon valamennyi ország előbb-utóbb áthalad.

Ez a koncepció egyben földrajzi és történelmi elhatárolódást is jelentett két típus, a deficit és defektes demokráciák, Kelet-Közép Európa (KKE) és Kelet-Európa (akár továbblépve, Közép-Ázsia) térségei között, ha úgy tetszik, megkülönböztetve a korábbi szovjet „külső” és „belső” birodalom területét, de persze Kelet-Közép-Európához számítva a balti országokat. Így állt össze egy ötrészes tipológia, a fejlett, konszolidált demokráciák mellett a kialakuló demokráciák fenti két típusával, valamint az autokráciák ugyancsak két – puha és kemény – típusával. Az ilyen felosztás többé-kevésbé mindmáig jellemzi a demokráciakutatás ismert tipológiáit. Ebben a szakaszban a főútvonalon a hangsúly a demokratikus átmeneten volt és ennek jegyében a demokráciakutatás nemzetközileg is elterjedt. A demokratikus átalakulás elemzése jórészt a intézményrendszer kívülről és fölülről való bevezetésére koncentrált, ezért főleg a jogtudományra támaszkodott és a demokratizálás széles folyamatának elemzésében még nem kapcsolódott össze szervesen a többi társadalomtudománnyal. A globális demokratizálás a kilencvenes években ténylegesen beindult, mondhatni szinte kötelező legitimációs jelenséggé vált, hiszen még a régivágású autokráciák is megpróbálták legalább átfesteni a homlokzatot. Mindenesetre nemcsak a nemzetközi politikán, hanem magán a politológián is átfutott a demokrácia mindent elsöprő hullámának illúziója, és ennek szellemében a demokráciának az alkotmányos jogi, az intézményrendszer átalakítására és az alapjogok biztosítására redukált, minimalista koncepciója.

Am a kétezres évek elején fordulat következett be a demokráciakutatásban, mert a kelet-közép-európai régióban, a globális demokratizálás főútvonalán, a demokratikus átmenet első éveitől kezdve kiderült, hogy a konszolidációhoz nem elég a demokratikus intézményrendszer hardverje, kell hozzá a működés szoftverje is, mert az új intézmények növekvő mértékben alulteljesítettek és nőtt a társadalmi elégedetlenség. Ez a *második* szakasz, még mindig az optimizmus jegyében, a konszolidáció széles társadalmi feltételrendszerének megteremtéséről, a demokratikus átmenetnek a demokrácia konszolidációjaként való kiteljesítéséről szólt. A kívülről bevezetett intézmények alacsony hatékonyságának problémája azonban már erőteljesen jelentkezett, és a demokráciakutatásban többnyire a kormányzat (*government*) és a kormányzás (*governance*) kontrasztjában fogalmazódott meg, s innen tovább ágazott a társadalmi-gazdasági feltételek és végső soron a demokratikus állampolgári kultúra fontosságának felismerése felé. A közpolitikai elemzés prioritása, a jó kormányzás témakörének előtérbe kerülése volt az újdonság a demokráciakutatás nemzetközi irodalmában. Ez a demokratizálás komplex folyamatának feltárásában és a jogi-politikai, gazdasági és társadalmi rendszerváltás ellentmondásos folyamatainak bemutatásában egyúttal már nyitást is jelentett a

többi társadalomtudomány, főleg a szociológia és a közgazdaságtan felé. Az egyre sokasodó elemzések a kétezres években globálisan és regionálisan már ezt a komplexitást igyekeztek feltárni, mint a demokrácia gazdasági és társadalmi, politikai és közpolitikai indikátorait a maguk belső rendszerében és kölcsönhatásában. Ezért jelentkeztek a kétezres években mind szélesebben a demokráciakutatás új adatbázisai, mint például az Economist Intelligence Unit (EIU) és a Bertelsmann Transformation Index (BTI) globális felmérései, amelyek megtörték a Freedom House dominanciáját és fordulatot hoztak az amerikai és európai demokráciakutatás fővonulatának a viszonyában is.

A demokráciakutatásban ugyanis a kétezres évek során mind a komparatív demokráciaelméletben, mind pedig a globális demokráciakutatásban komoly előrelépést jelentett a világméretű komplex adatbázisok kialakulása a nagy nemzetközi közpolitikai intézetekben, amelyeket az általuk rendszeresen elkészített rangsorok alapján általában „rangsoroló” intézeteknek (*ranking institutes*) neveznek. Amikor azonban az európai rangsoroló intézetek adatbázisai kialakultak a megfelelő konceptuális szerkezettel, és a demokrácia „méréséhez” (*measurement*) a különböző dimenzióit indexekbe rendezték és pontszámokkal (*score*) jellemezték, akkor szükségképpen radikálisan átrendeződött a demokrácia „definíciója” és főbb jellemzőinek bemutatása is azok egymáshoz való viszonyával. A GDP-alapú rangsorolás a kétezres években már végképp elavultnak bizonyult, ezért ezekben az intézetekben a „beyond GDP” programja alapján már felmerült a demokratizálás egész társadalmi folyamatának indexálása és mennyiségi mutatókon keresztüli összehasonlítása. Ezzel a társadalmi rendszerek komplex felmérésének problematikája egyben a demokratizálási folyamat összetevőinek dinamikus kiterjesztése is volt a társadalmi élet egyéb, politikai-intézményi szférán jóval túlmenő területeire, mint a „jól-lét” vagy akár a „boldogság”.

Ezzel feltárult a demokrácia szükséges, de messzemenőig nem elégséges, „minimalista” formális-jogi feltételrendszerén túl a „maximalista” megközelítésben a demokratikus társadalmi rend egyre szélesedő világa. Az empirikus felmérés a makroszintű intézményrendszer alkotmányos kereteinek formális-jogi vizsgálatától „vertikálisan” a mezostruktúrákon át egyre inkább a civil társadalom alapszintjéig terjedt, „horizontálisan” pedig a demokrácia egész gazdasági, társadalmi és kulturális feltételrendszerét átfogta. Ennek következtében azonban a demokratizálás megítélésében egyre élesedő ellentmondás alakult ki a fent említett, jórészt a liberális demokrácia formális elemeiből építkező szűk elméleti konstrukciók és a növekvő, nagyszámú komplex adatbázisok között. Ráadásul az adatbázisok, szélesebb és átfogóbb jellegük révén, korábban jelezték a demokratizálás válságjelenségeit, mint a jórészt a jogi-intézményi vonatkozásokra koncentrááló szűk szakirodalmi feldolgozások. A rangsoroló intézetek tehát húzóhatást gyakoroltak a demokráciakutatásra, egyfelől szélesítették és ezzel megalapozottabbá tették a demokratizálás fo-

lyamatának felmérését, másfelől a demokrácia válságának korai felismerésével tartalmilag is befolyásolták a demokrácia koncepcióját és fejlődésének a szakaszolását.²

Az eltérő társadalmi fejlődés és elméleti konstrukciók mentén a rangsoroló intézetek belépése már nyílt szakadásra vezetett a nyugati demokráciakutatásban a szűk amerikai és a tág európai felfogás között. A Freedom House által képviselt, a hidegháborúból megörökölt, és már elavult konstrukció a „szabad” országokról csak a formális jogokra koncentrált, ezért még a kétezres években is alig jelzett éles ütközést a gazdasági, társadalmi és politikai rendszerváltás folyamatai között. Az új koncepcuális szerkezetnek a felvázolása során az európai intézetek szükségképpen szembetalálták magukat a Freedom House elavult „szabadság” koncepciójával, és az azon alapuló, leegyszerűsített tipologizálással a globális demokratizálás áttekintésében (szabad – részben szabad – nem szabad országok). A Freedom House hármastipológiája nem volt alkalmas a globális demokratizálás folyamatának leírására, mivel a „részben szabad” kategóriája túl tág, a „nem szabad” kategóriája pedig évtizedekig erőteljesen külpolitikailag vezéreltnek bizonyult. A kétezres években viszont már új és kiterjedt adatbázisok jöttek létre – az EIU Demokrácia Indexe és a BTI (BS, 2018a,b) mellett főleg a V-Dem Intézet rendszeres jelentéseiben (V-Dem-2018,2019a) – a demokratizálódás egész társadalmi folyamatáról, amelyek jóval szélesebb tipologizálást alkalmaztak, mélyebben feltárták az ellentmondásokat a demokratizálás folyamatában, és ezzel jó előre jelezték a válság veszélyét is.³

A demokráciakutatás széles adatbázisának kiépülésével tehát erőteljesen megmutatkozott az amerikai és az európai fővonulatok között a demokráciafelfogás kontrasztja. A legélesebb ellentétet az amerikai felfogással szemben az EIU fogalmazta meg még a kétezres években, és kibővítve megismételte a későbbi jelentéseiben is. Az EIU kemény megállapítása szerint a világ egyedüli szuperhatalma retorikailag és katonailag támogat egy olyan politikai rendszert, amit nem definiált, mivel: „Bár a ‘szabadság’ és a ‘demokrácia’ fogalmát gyakran felváltva használják, a két fogalom nem szinonim” (EIU, 2012: 27). Az EIU a demokrácia európai meghatározását az amerikai megközelítéssel szembeállítva valamennyi jelentésében újra közli, határozott megkülönböztetéssel a demokrácia szűk és tág koncepciója között. Ezzel a tág koncepció mentén komoly fordulatot vett a demokráciakutatás „európaizálása”, ami a többi rangsoroló intézetben is hasonlóképpen megtörtént, mert azok is a formális, minimális, avagy választási demokráciával szembeállítva egyre inkább a tartalmi, szubsztantív, avagy participatív demokrácia jegyében dolgozták ki a demokrácia indexeiket. Ahogy az EIU fenti, keserű kritikájából is kitűnik, az amerikai és európai demokráciaelméletek szembesítésének direkt politikai relevanciája is volt, mivel a Közel-Keleten és Latin-Amerikában nyilvánvalóvá vált a demokrácia erőszakos amerikai exportjának kudarca a globális demokratizálásban. Így az EIU fenti, 2011-es évi jelentése egy hosszabb elemzésben

(*Defining and measuring democracy*) már közvetlenül konfrontálódik nemcsak a szűk, formális amerikai demokráciakoncepcióval, hanem az egész amerikai demokráciaexporttal is. A jelentés azt hangsúlyozza a demokrácia definíciójáról, hogy „Ez az ügy nem pusztán tudományos jelentőségű”, ezért a globális demokratizálás számára gyakorlati-politikai szempontból is kiemelten fontos „a demokrácia fokozottan inkluzív és tágabb mércéje” (EIU, 2012: 28.). Egyre határozottabban elvált tehát a demokráciakutatás európai és amerikai fővonalata, amire az adatbázisok kiépítésének vizsgálata után még több oldalról vissza fogunk térni.

A globális demokratizálás mérésének előképe mindenképpen az ENSZ kezdeményezése volt az országok „humán fejlődésének” rendszerezésére (Human Development Index, HDI, 1990 óta éves jelentések), amiből számos más ENSZ-dokumentum és globális felmérés is kinőtt. A demokráciakutatás szempontjából különösen fontos az, hogy az ENSZ 2011. júliusi határozata (*Happiness: Towards a Holistic Definition of Development*) alapján 2012-ben megjelent a Globális boldogság-jelentés (World Happiness Report, WHR, 2012). A WHR mellett a többi nagy nemzetközi felmérésben – mint jelesül a Social Progress Index (SPI) – is központi szerepet kaptak a „szociális progresszió” és a „humán progresszió” értékei. Az SPI évi jelentései az Egyesült Államokban készültek, amelyek tudatosan határozott ellenpontot jelentettek a demokrácia korábbi szűk felfogásával szemben. Éppen ezért az Egyesült Államokban sem a politikatudományban, sem a szélesebb közvéleményben nem váltak népszerűvé, mert megmutatták az amerikai demokrácia gyengeségét más fejlett demokráciákkal szemben, hiszen Trump elnöksége idején a 2018-as éves jelentés szerint az USA mindössze a 25. helyen volt (SPI, 2018).

A feszültség a 2010-es években tehát már magán az amerikai politikatudományon belül is jelentkezett, hiszen a WHR is jórészt amerikai kezdeményezés volt, amelynek indításakor Jeffrey Sachs erős üzenetben fogalmazta meg az amerikai fejlődés belső korlátozottságát, ami a „GDP gap” (WHR, 2012: 3–4.) néven híresült el. A GDP gap azt jelenti, hogy a polgárok jól-léte és politikai részvételének fejlődése tartósan elszakad a gazdasági növekedéstől. Ez jól magyarázza az elégedetlenség kirobbanását az amerikai társadalomban Trump elnökké választásával és egyben bemutatja az amerikai „formális” demokráciaelmélet kudarcát is. A WHR és az SPI évi jelentései azért is fontosak, mert a „boldogság” és/vagy a szociális progresszió kategóriája alatt az életmód és/vagy a jól-lét komplex jelenségét próbálták megragadni, beleértve a politikai részvétel jellegét és a demokrácia minőségét is. Az értékrendszer megválasztásában tehát bizonyos prominens amerikai szerzők oldaláról is világosan kitűntek az amerikai és az európai demokráciaelmélet radikálisan eltérő koncepciói – és az európai, tágabb értelmezés irányában való fordulata –, amit a fenti EIU-jelentések a szűk és tág demokráciafelfogás kontrasztjában fogalmaztak meg.

Ezzel együtt a globális válság kitörésével a kétezres évek végétől maga a demokratizálás szakirodalma is lemaradásban volt a demokrácia hanyatlásának bemutatásával a komplex adatbázisok által jól dokumentált válságos helyzettel szemben. A nagy elemző-rangsoroló intézetek ugyanis már a kétezres évek végén észlelték a globális demokrácia kezdődő válságát, különös tekintettel az új demokráciákra az Európai Unióban. A demokráciakutatás szakirodalma viszont még sokszor leragadt a demokratikus homlokzat jogi-politikai *formális* elemzésénél, a „liberális demokrácia”, a „fékek és ellensúlyok” nagy alkotmányos intézményei kiüresedésénél, mivel késve diagnosztizálták a demokrácia válságának *tartalmi*, társadalmi-gazdasági folyamatát. A feltáruló hatalmas empirikus adatbázis alapján az amerikai szakirodalom először a „jelzős demokráciák”, majd a „hibrid demokráciák” kompromisszumával reagált a visszafordulásra, az ellenhullámra (Levitsky–Way, 2002; 2010). Holott az adatokból már jól látható volt, hogy a globális demokratizálás a kétezres évek végén már a demokrácia hanyatlásának (*decline of democracy*) korába érkezett, bár válságának diagnózisa mégis csak nagy késéssel terjedt el a demokráciakutatásban.

A NYUGATI DEMOKRÁCIA VÁLSÁGJELENSÉGEI ÉS A „DEMOKRÁCIA HALÁLA” AMERIKÁBAN

A globális válság nyomán a demokráciakutatás *harmadik* szakaszában újabb hangsúlyváltás következett be a nemzetközi politikatudományban, mivel a globális válsággal a „demokrácia minősége”, mint a globális versenyképesség tényezője került előtérbe mind a demokráciák komparatív elméletében, mind pedig a globális demokratizálás vizsgálatában. A globális válság erősen sújtotta a demokratizálás világméretű folyamatát, de különösen az új demokráciákat. A vágató („running”) globalizáció már jóval a globális válság kitörése előtt is beindult és próbára tette a nemzeti rendszereket, amelyekben a közel két évtizedes demokratikus átalakulás sikertelen próbálkozásai után már elfogyott a társadalmi türelem és felgyülemlett a társadalmi-gazdasági elégedetlenség. Bár a globális demokratizálás illúziója még hosszú ideig fennmaradt, a konszolidáció mindenütt egyre távolabbi perspektívának tűnt. A konszolidáció témaköre alárendelt mozzanatként a továbbiakban is hosszan fennmaradt, sőt ironikusan továbbélt a 2010-es években is abban a formában, hogy konszolidálhatóak-e az új autoriter rendszerek.

Mindenesetre, a globális válság nyomán a demokráciakutatásban a konszolidációcentrikus megközelítést a demokrácia globális válsága különböző értelmezései váltották fel. A 2010-es évekre a demokráciakutatás három főiránya – szoros összefonódásuk ellenére is – már meglehetősen elkülönült kutatási területté vált, jelentős mértékben intézményesen is. De ellenpéldaként

megemlíthető a skandináv iskola, az átfogó, komparatív kutatásnak az egyik főszereplője, amelynek központi intézményeként az University of Gothenburg szolgált, nevezetesen annak a The QOG Institute elnevezésű kutatóintézete, amely a kormányzat minősége (Quality of Government, QOG) terminusa alatt a demokratikus rendszerek minőségét, globális versenyképességét állította vizsgálatai középpontjába. Ez a skandináv kezdeményezés már komoly innovatív szerepet játszott a három kutatási főirány kijelölésében és összekapcsolásában. A QOG Intézet főleg a komparatív demokráciaelmélet diszciplínáját kutatja a fejlett nyugati országokban, de komoly kitekintéssel az új demokráciák felé és szoros kapcsolatban Gothenburgban a V-Dem (Varieties of Democracy) rangsoroló intézettel. Ugyanakkor ez a két összekapcsolt intézmény az egymást kiegészítő kutatási profilok révén jelentős együttműködésben van a stockholmi székhelyű, a globális demokrácia kutatására szakosodott IDEA intézettel is (IDEA, 2019), gyakran mindhárom kutatási főirányban egyaránt résztvevő szerzőkkel (V-Dem, 2018,2019a, Teorell and Lindberg, 2019).

A demokráciakutatás első főiránya a nyugati demokráciák, avagy a fejlett országok demokratikus rendszerének kutatása mindvégig a politikatudomány legfontosabb területe volt, hiszen a politológia valójában a demokrácia tudománya. A globális demokráciakutatás három évtizede ezért szükségképpen magán viselte a nyugati demokráciák dominanciáját, beleértve annak amerikai vagy európai jellegzetességeit is. A hetvenes években, a demokrácia harmadik hullámának elindulásakor azonban Nyugaton már megmutatkozott – és azóta csak felerősödött – a képviseleti demokrácia válsága és a demokratikus rendszer megújításának szükségessége. Ezt a 2010-es években alapvetően a részvételi demokrácia megroppanása oldaláról közelítik meg, így az erről folytatott vita központi témája a „kapcsolat megszűnése” a lakosság és a politikai elit között (democratic disconnect: Transatlantic Academy, 2013 és Foa and Mounk, 2016). A fejlett országok, a centrum válsága ugyan kezdettől fogva fontos kutatási főirány volt, de a 2010-es évtized közepéig ez a válság nem került a demokráciakutatás középpontjába. A képviseleti demokrácia feszültségei és válságjelenségei végigkísérik az egész modern politikatudományt, de korábban a globális demokratizálás témájától többnyire lényegesen megkülönböztetve szerepeltek a demokráciakutatásban. Ám mostanság a nyugati demokráciák mélyülő válsága sajátosan új témakör is, vagyis mindent összevetve ez lett a demokráciakutatás a legrégebb és egyben a legújabb főiránya. A Régi Világrendnek a globális válságot követő összeomlásával a jelenlegi nyugati válságjelenségek minden korábbinál erőteljesebben jelentkeztek újfajta válságként és új témaként. Trump elnöksége és a Brexit óta a demokrácia válsága szélesen tárgyalt „hazai” témakörre vált az angolszász országokban, de mostmár a demokrácia globális válsága általános témakörébe beékelve. A nyugat-európai demokráciakutatásban viszont inkább az EU-szintű demokrácia válsága vonja magára a politikatudomány figyelmét.

Az Egyesült Államoknak a globális intézményrendszerben, a tudomány termelésében való pozíciójából adódóan az amerikai dominancia a demokráciakutatásban minden dimenzióra kiterjedt, mivel a globális demokratizálás folyamata hosszú időn át szorosan kötődött az amerikai intézményrendszer működéséhez, ami igen széles spektrumot fogott át a központi globális intézményekben elfoglalt helytől a direkt katonai intervenciókig. Így az Egyesült Államok jelent meg a „demiurgosz” szerepkörében a világrendszerben, a demokratizálás kezdeményezőjeként, támogatójaként és végső biztosítékaként. Másfelől az amerikai dominancia megjelent az elvekben és az értékekben is, a kiterjedt tudásgazdaságban való szerepétől a narratívák gyártásáig, beleértve a Freedom House sokáig domináns funkcióját a demokráciák felmérésében és az egész egyetemi-kutatói intézményrendszerben a publikációk termelésétől az ösztöndíjakig. A 2010-es évek közepéig úgy tűnt, hogy az Egyesült Államok korábban és erősebben került ki a globális válságból és képes újraszervezni a globális hegemon szerepét, de ez látványos kudarcot vallott. Az amerikai dominancia valójában már a 2010-es évek elejétől fokozatosan gyengült, az Új Világrend belépésével megszűnt és ezzel megkezdődött a válságkezelés elhúzódó válsága. Ahogy azonban az amerikai hegemonia egyre jobban eródlódott, egyre inkább végbement a demokráciakutatásban is az amerikai és európai gyakorlat és elmélet szembefordulása, majd a tág, „maximalista” európai megközelítés felülkerekedése. Egészében véve az EU-integráció kitermelt egy olyan versenyképes demokráciamodellt, amely globálisan is egyre befolyásosabbá vált, az Új Világrend kialakulásával, és a Trump-elnökség idején dominánssá vált az amerikaival szemben.

A demokrácia elterjesztésének amerikai modelljében a globális vezető szerepnek megfelelően kezdettől fogva komoly szerepet játszott a külpolitika és biztonságpolitika kemény eszközzrendszere, míg európai modelljében a puha eszközök vitték a prímét, mint a segélyek-támogatások, a normatív vonzóerő, a társadalmi-gazdasági kapcsolatok szélesítése és a szervezett civil társadalom példája. Az elméleti modellek eltérése ezért még erőteljesebben mutatkozik meg a demokrácia exportjában. A demokrácia elterjesztését (*promotion of democracy*) olyan gyakorlatias, gazdasági-társadalmi és jogi-politikai eszközök támasztották alá, amelyben a fenti divergencia markánsan megmutatkozott. Jellegetes, hogy a világ katonai kiadásai az Egyesült Államok adta az összkiadások több mint hatvan százalékát, ezzel szemben az összes fejlesztési segélyek mintegy hatvan százalékát az EU szolgáltatta. A globális demokratizálás folyamatában a „demokrácia exportjában” végülis egyik modell sem működött, de látványos kudarcai csak az amerikai modellnek voltak, főleg a Közel-Keleten, míg az európai modell azért bizonyos mérsékelt sikereket tudott felmutatni Kelet-Európában. A látványos kudarc ellenére ez az amerikai demiurgosz-szerep a globális demokráciakutatást bizonyos mértékig még most is a fogságában tartja, mert az Új Világrend drasztikus geopolitikai változásai

újra felértékeltek a hagyományos katonai biztonság problémáját. Kétségtelen ugyan, hogy az EU is csak minimális sikereket ért el a demokrácia promóciójában, de a kontraszt mégis erős, hiszen Európa az ENSZ intézményeivel való partnerségi viszonyban a fejlesztési segélyekkel jeleskedett, ami megerősítette az amerikai szűk és az európai tág demokráciaelmélet éles ellentétét a gyakorlati oldalról is.

A demokrácia elméletek ugyan közös történelmi gyökereik Európa és az Egyesült Államok között, de egyre inkább „szétfejlődtek”, és a kétezres években a fent említett „szűk” és „tág” definíciók mentén már szembekerültek egymással. A közös kiindulópont a nagy alkotmányos intézmények és alapjogok szűk, formális-jogi kerete volt, ami az Egyesült Államokban lényegében kis változtatással fennmaradt, Európában viszont radikálisan kitágult. A Freedom House-jelentések módszertani fejezete (FH, 2018) a fogalmi keretek némi bővülése ellenére is jelzi az amerikai demokráciaelméletnek a politikai és civil jogok (political rights and civil liberties), avagy a „választási demokrácia” formális-jogias témakörébe való bezártságát. Ez összekapcsolódik azzal az „állami” ideológiával, hogy az Egyesült Államok a demokrácia mintaországa, amely a teljes szabadságot, mint az „amerikai álomot” testesíti meg, ezért a globális demokratizálás is úgy fogalmazódik meg, hogy milyen esélye van a többi országnak az amerikai álom megvalósítására.

Az Egyesült Államokban a 2010-es évek első felében még az amerikai globális hegemonia jegyében születtek az elemzések, amelyek középpontjában az a tézis állt, hogy az amerikai demokrácia a globális mérce. Eszerint a globális demokratizálást az amerikai szerep indította el a nyolcvanas évek végén és tartja fenn a globális világrendben a demokrácia exportjával, támogatásával és egyáltalában a nemzetközi intézményrendszer gazdasági, politikai és katonai biztonsági rendszerével. Ez az amerikai „demiurgosz”-szerep még Kagan tanulmányában is megjelenik, a *Journal of Democracy* (2015) ünnepi, a folyóirat fennállásának 25. évfordulójáról megemlékező számában. A tematikus szám központi témája a demokrácia hanyatlása, s ez paradox módon Kagan tanulmányában úgy jelentkezik, hogy – bár maga is felemlíti az FH jelentése alapján a globális demokratizálás regresszióját az utóbbi kilenc évben –, a demokrácia globális válságát lényegében az „autokrata nagyhatalmak” – Kína és Oroszország – növekvő befolyásának tulajdonítja a nemzetközi rendszerben (Kagan, 2015: 22.), amit az Egyesült Államoknak a feladata megállítani. Az évtized közepéig tehát még nem jelenik meg az amerikai politikatudomány fősodrában a Régi Világrend és az amerikai hegemon szerep összeomlásának, valamint a globális demokrácia belső ellentmondásainak felismerése, és nem történik meg az amerikai demokrácia már évtizedek óta jelentkező – Sachs által a fentiekben kimutatott – belső válságjelenségeinek tudomásul vétele sem.

Általában véve, a nemzetközi demokráciakutatás egyik zászlóshajója, a *Journal of Democracy* a 2010-es évtizedben már rendszeresen beszámolt a glo-

bális demokrácia – és benne a kelet-közép-európai demokrácia – hanyatlásáról, de a három főirány közül a fejlett – amerikai és nyugat-európai – demokráciák válságjelenségei az évtized első felében még kevésbé foglalkoztatták. Az elmozdulás az amerikai demokrácia válsága felé azonban 2016-ban már érzékelhető volt Marc Plattner (2016), a folyóirat szerkesztője összefoglaló értékelésében, amelyben a demokrácia válságának felismerése mostmár az Egyesült Államokkal kapcsolatban is megjelent, bár még elsősorban a nemzetközi szerep vonatkozásában. Plattner összefoglalójában a vezérfonal ugyanis – Kagan gondolatmenetét folytatva – az USA globális hegemoniájának meggyengülése a kilencvenes évekhez képest, amely rontotta a globális demokrácia feltételrendszerét, ám szerinte ez a tendencia az autokrata nagyhatalmak elleni erőteljes fellépéssel még visszafordítható. Az amerikai demokráciakutatásnak ez a vonulata a továbbiakban azonban egyre szorosabban és közvetlenebbül kapcsolódik a Trump elnökségével és a Brexit folyamatával kapcsolatos belső és az amerikai globális hegemonia összeomlásával kapcsolatos külső válsághoz, és mostanára szinte kiszorított minden más témát a figyelem középpontjából.

Az amerikai demokráciakutatás kudarcát világosan mutatja, hogy az amerikai demokráciadefiníció a *negyedik* szakaszban végső soron alkalmatlannak bizonyult még magának az amerikai demokrácia válságának az értékelésére is. Az elméleti kudarc világos beismerése az, hogy Trump elnöksége alatt a Freedom House 2019-es jelentése szerint is az amerikai demokrácia mély válságba került (FH, 2019: 18.). A jelentésnek az amerikai válsággal foglalkozó része – *A harc hazatér: támadások a demokrácia ellen az Egyesült Államokban* – arra utal, hogy az Egyesült Államok évtizedeken át „harcolt” a globális demokratizálásért, de végülis ez a folyamat lényegében kudarcot vallott, sőt ezt a harcot most odahaza kell megvívnia. Az önkritikus fordulat viszont a 2010-es évek második felében markánsan jelentkezik Stefan Foa és Yascha Mounk tanulmány-sorozatában, 2016-ban és 2017-ben a *Journal of Democracy*-ben, 2018-ban a *Foreign Affairs*-ben publikált közös tanulmányaikban és Mounk (2018) könyvében. Ezt az irányzatot azonban Trump jelszavának – „America first” – visszájára fordítása jellemzi, abban az értelemben, hogy már az Egyesült Államok az „első”, azaz a leginkább érintett a demokrácia globális válságában is. Ez az új megközelítés maga is a válság jele, hiszen – úgy mond – ha az amerikai demokrácia válságban van, akkor az egész világ nagy válságban van, vagyis igazán csak a mi válságunk számít. Trump elnökké választásával vége a 20. századnak, mint a Demokrácia – és egyben Amerika – Évszázadának, de mivel csak az Egyesült Államok demiurgosz-szerepében, az egész világrendszert meghatározó helyzetében tudnak gondolkodni, arra jutnak, de mostmár negatív közelítésben, hogy „ami Amerikának rossz, az mindenkinek rossz”.⁴

Szembefordulva az amerikai demokrácia korábbi felmagasztalásával, ennek a „hazatérés” gondolatnak a jegyében íródott Levitsky és Ziblatt elhíresült

könyve a demokrácia haláláról. Ez a könyv azzal a rádöbbenéssel indít, hogy „Vajon veszélyben van-e a demokráciánk? Soha nem gondoltuk volna, hogy ezt a kérdést valaha is fel fogjuk tenni. [...] Ám most abba a helyzetbe kerülünk, hogy a saját országunkkal kell foglalkoznunk.” (Levitsky és Ziblatt, 2019: 10.). A szerzőpáros azonban még tovább megy az amerikai demokráciaelmélet önkritikájában és felemlíti annak születési hibáját, egyben a hosszú távú politikai stabilitás titkát és a felbomlásának az okát is: „a stabilitás ára a faji kizárás és az autoriter egypárti uralom volt a déli államokban. 1965-ig kellett várni, hogy az Egyesült Államok teljes mértékben demokratikus országgá változzon. Ám paradox módon épp ez a folyamat indította el az amerikai választóközönség fundamentális újrendeződését, amelynek nyomán a pártok ismét szélsőségesen megosztottakká váltak [...] ami mára a demokráciánkat fenyegeti.” (uók, 2019: 221.). Ők sem tudnak azonban túllépni az amerikai politikatudomány alapvető tabuján, a demokráciaelmélet Amerika-centrikusságán, mivel ők is úgy vélik, hogyha az Egyesült Államok válságban van, akkor az egész világ már válságban van, amit csak úgy és akkor lehet megoldani, ha Amerika kikerült a válságból. Ők azonban nemcsak a politikai folyamattal foglalkoznak, hanem feltárják a demokrácia válságának társadalmi-gazdasági hátterét, azaz az amerikai fejlődés mély belső ellentmondását, a gazdasági növekedés és a társadalmi fejlődés egymástól való elszakadását, azt a mélyülő egyenlőtlenséget, amit fentebb a „GDP gap” terminusával emlegettünk, és amit a közgazdasági szakirodalom már alaposan dokumentált. Ennek alapján a szerzők világosan kimondják a végszót: „Amerika immáron nem demokrácia-modell” (uók, 2019: 223.).

KONKLÚZIÓ: A GLOBÁLIS DEMOKRÁCIA HANYATLÁSA ÉS A TÁGABB EURÓPA JÖVŐJE

Huntington modellje szerint a harmadik hullám elindította a globális méretű demokratizálást. A demokráciakutatás globális szintje ugyanakkor erőteljes lökést adott a politikai rendszerek tipizálásának is, hiszen a demokratizálás mértékében kinyílt azok széles spektruma a fejlett, konszolidált demokráciáktól az átmeneti típusok sokaságán át a puha és kemény autokrata rendszerekig. A kilencvenes években megkezdődtek, majd a kétezres évektől megszokottá váltak a felmérések a globális demokrácia állapotáról valamennyi rangsoroló intézetben. A Bertelsmann Transformation Index (BTI) is 129 „átalakuló” országra terjed ki, de valamennyi nagy intézet többé-kevésbé kitekintett a demokratizálás globális fejleményeire. Különösen érvényes ez az IDEA Intézetre, amely 1993 óta 33 ország által támogatott kormányközi intézményként működik, s rendeltetése a demokrácia előremozdítása (*advancing*) és támogatása (*supporting*) világszerte, elemzéseiben pedig fő profilá vált a fejlődő országok

demokratizálódásának követése. Az IDEA demokráciadefiníciója két elvre épül: az állampolgári ellenőrzés a döntéshozatal felett és a döntéshozatalt ellenőrző állampolgárok politikai egyenlősége, ami jó és tömör összefoglalás.

Két évtizeden át evidenciának számított, hogy a globális demokratizálás halad előre, s ennek az elvárásnak megfelelően legalább valamilyen demokratikus homlokzat vagy díszlet felmutatása mindenütt szinte kötelező legitimitációs eszközzé vált. A globális válságot követően azonban ez a folyamat is megtorpant, sőt a visszájára fordult. A 2010-es években a globális demokrácia hanyatlásnak indult és a nagy elemző-rangsoroló intézetek adatbázisai sorra jelezték az egyes megarégiókban azok sajátos – a V-Dem terminusával szólva – autokratizálódási folyamatát. A globális demokrácia hanyatlása három folyamaton keresztül jellemezhető: a megarégiók átrendeződése, a politikai rendszerek tipológiájának átalakulása, és a demokrácia fogalmának további inflálódása és elmosódása.

Először is a Régi Világrend összeomlásával a világ „darabokra tört”, erősen fragmentálódott. Az Új Világrend belépése a geopolitika és a hagyományos biztonságpolitika visszatérésével átrajzolta a világtérképet, megváltozott a korábbi – az országcsoportok együtteseként tekintett – megarégiók jellege, azok határai és a világrendszer egészéhez való kapcsolatai is. Ennek közvetlen és látványos hajtóereje az autokrata nagyhatalmak – Kína és Oroszország – aktivizálódása és a befolyási övezetekre való igénybejelentése volt, de még nagyobb szerepet játszott benne az amerikai hegemonia megroppanása és az EU globális szerepkeresése. A darabokra tört világban nagy zűrzavar keletkezett a megarégiók megállapítása körül, következésképpen elmosódnak a fejlődési tendenciák is, hogy melyik merre tart, még a közvetlen környezetünkben is. A Freedom House például egy régióba sorolja Európa 42 államát, de egy másik régióba – Eurázsziába – teszi Oroszországot, Közép-Ázsiát és a kaukázusi országokat, összesen 12 országot, amit voltaképpen geopolitikailag orosz befolyási övezetnek tekint. Ez viszont ellentétes az EU szomszédügyi politikájával, amelyben a kaukázusi országok az Európai Partnerségi Politika (EaP) részei. Ugyanakkor több rangsoroló intézetben viszont ezeknek a régióknak a határa egészen máshova kerül, például az EIU adatbázisában Nyugat-Európa és Kelet-Európa külön régióként jelenik meg, így Kelet-Közép-Európa és a tulajdonképpeni Kelet-Európa egy megarégióba sorolódik, ráadásul Kelet-Európába a szovjet örökség címén ők is beleértik Közép-Ázsiát is (28 ország). Ezért aztán a Csehország és Kazahsztán közötti óriási térségben szinte nincs is más közös vonás, mint a szovjet múlt. Ezzel markánsan megmutatkozik a kilencvenes évekkel ellentétes folyamat a demokráciakutatásban, amikor a deficités és defektes demokráciák megkülönböztetése, azaz a kelet-közép-európai térség leválasztása volt még napirenden, most pedig a demokrácia közös válságának kimutatása.

Másrészt azonban ezzel a regionális zűrzavarral a politikai rendszerek tipológiája is összezavarodik. Hiszen az FH tipológiája a „részben szabad” és „nem szabad” rendszerekkel végleg kontúrталanná, és egyre inkább a globális változások mentén sodródó amerikai külpolitika tükörképévé válik. Ám a fentebb említett ötös tipológia – fejlett demokráciák, új (deficit) demokráciák, hibrid (defektes) demokráciák, modern (versengő) autokráciák és hagyományos (választási) autokráciák – is állandó gondozást kíván, hiszen a demokratikus homlokzatok omladoznak és az autoriter jegyek egyre jobban jelentkeznek a magasabb kategóriájú rendszerekben is. Voltaképpen még a globális demokratizálás csúcspontján, a globális válság előtt is a demokratizálást inkább olyan általános tendenciának tekintették, ami közvetlenül csak a demokrácia fenti három típusában realizálódott, s most ezek újraértékelése folyik. Továbbá, a latin-amerikai fejlődés alapján Schedler (2006) már a kétezres években megvizsgálta az autokrata rendszerek különböző típusait, és – állandósult instabilitásuk és átalakulásuk miatt (Carothers, 2018) – azóta is folyik az új és a hagyományos, a versengő és a választási autokráciák megkülönböztetésének folytonos korrekciója. Bár ezeket a rendszereket nem lehet közvetlenül bevonni a globális demokrácia hanyatlásába sem, hiszen – a választási mechanizmuson túl – még kisebb formális jegyeket is csak ritkán vettek át a demokratikus rendszerekből, mégis az általános hanyatlás folyamatának ők is a részei, mert már náluk sem „divat”, avagy „kötelező illemszabály” a nemzetközi legitimitáció végett valamennyire demokratikusnak mutatkozni.

Harmadrészt lejátszódott a demokrácia fogalmának inflációja, s vele az autokrácia fogalmának fokozatos átértékelése, sőt akár pozitív tartalommal való megtelítődése. A nagy rangsoroló intézetek a 2010-es években már az autokrácia előretörését és a lakosság „biztonság” igényének növekedését mérték az egyes országokban és/vagy a megarégiókban, sőt a globális válság tartós utóhatásával és a neopopulizmus előretörésével a fejlett európai demokráciák is egyre jobban beilleszthetőek ebbe a sorba. A globális válságkezelés során a világméretű zűrzavarban ezért felértékelődött az ellenállóképesség (resilience), s vele a válságrendezés, mint a globális versenyképesség rövid távú értelmezése. Az „erős állam erős vezetővel” reklámjaként elterjedt a versenyképesség leszűkített felfogása, így a válságnak ellenálló, sikeres autokrata országok – főleg Kína és Szingapúr – mostanság már az autokrata-autoriter rendszereket legitimálják világszerte.

A demokráciakutatást kezdettől fogva végigkísérte a fennálló politikai rendszerek hivatalos értékelése a kormányok részéről, hiszen a demokrácia meghirdetése számos országban fontos legitimitációs eszközzé vált, többnyire annak minimalista megközelítése, a „szabad választások”, avagy a „többségi demokrácia” elve alapján. A hivatalos és mediatizált demokráciakoncepciókkal ugyan nem kívánunk itt foglalkozni, de azt a paradox helyzetet szükséges megemlíteni, hogy a demokrácia kiüresedésének valóságos folyamatával párhuzamo-

san a demokrácia „hivatalos” felfogása egyre jobban leszűkült és leegyszerűsödött a választások formális jegyeire, s ezzel, mondhatni, maga is kiüresedett, ugyanakkor fokozatosan átvette az „erős kormányzás” autokrata jegyeit. Ezt azért fontos leszögezni, mert a demokratizálás nemzetközi szakirodalma viszont már korábban is a demokrácia egyre tágabb, bonyolultabb és minden társadalmi terület felé kiterjedő meghatározása irányában haladt, de méginkább a Régi Világrend összeomlása óta. Így demokráciakutatás és a kormányok által propagált demokráciafelfogás, avagy a közvéleményhez is eljutó tudományos publikációk és a kormányok által legitimációs célból terjesztett PR-termékek közötti szakadék mindenütt egyre jobban szélesedett. A demokrácia válsága voltaképpen egy delegitimációs folyamatba torkollott, így a közvélemény és a tudományos megközelítés elhatárolódása a kormányzati politikai elit lecsupaszított demokráciafelfogásától tetten érhető már a legfejlettebb demokráciákban is.

A globális demokratizálás válságában az átvezetést a kelet-közép-európai régió értékeléséhez a szomszédos nyugat-balkáni és a kelet-európai régiók elemzése adja, már csak azért is, mert az EU szomszédsági politikája tulajdonképpen a keleti kibővítés modelljének a folytatása volt, mint „külső európaizálás”. A szomszédsági politikát jelentős mértékben éppen a keleti kibővítés kényszerítette ki, hiszen az Uniónak 2004 után számolnia kellett az új szomszédsággal is, ezért alakult ki az Európai Partnerség (EaP) program. Valójában a világrendszer átrendeződésével a 2010-es évek közepén az EU nyugat-balkáni és kelet-európai regionális politikájában is éles fordulat játszódott le. Az EU 2016-tól lényegében átváltott a Tágabb Európa (Wider Europe) programra, amelynek a lényege mindkét szomszédos régióban az, hogy a demokrácia elterjesztéséről a hangsúly áthelyeződött a külpolitikai-biztonságpolitikai prioritásokra (Ágh–Kovács, 2016; Browning, 2018). Ezért az uniós forgatókönyvekben az EaP helyett 2016 óta a Tágabb Európa programja keretében egy távoli, 2025 utáni demokratizálási stratégia fogalmazódik meg (Emerson, 2018).

A demokráciakutatásban a Tágabb Európa térségében, a külpolitikai prioritások mentén folytatott demokratizálási folyamat megtárgyalásában előtérbe kerültek az Unió „demokratizációs kapacitásának korlátai” (Önis–Kutlay, 2017), mert az EU részéről felülkerekedtek a geopolitikai-biztonságpolitikai szempontok a szomszédság kezelésében is (Nitoiu–Sus, 2018). Sőt, a két – nyugat-balkáni és kelet-európai – régió jelentős különbsége átmenetileg háttérbe szorul annyiban, hogy az Unió bővítése a Nyugat-Balkán tekintetében sincs már napirenden (Emerson and Noutcheva, 2018). Egészében véve egyfelől feltárul az, hogy a keleti kibővítés viszonylagos kudarca is hozzájárult a szomszédsági politika leértékelődéséhez, másfelől az orosz geopolitikai terjeszkedés és ezeknek a szomszédsági térségeknek a mélyülő válsága tovább rontotta a kelet-közép-európai régió biztonságát is, s ezzel csökkentette a fejlesztési potenciálját és elősegítette az autoriter rendszerek megerősödését.

Végezetül, az Új Világrendben is fennmaradt a demokráciakutatásban az élénk érdeklődés a kelet-közép-európai régió iránt, de már más oldalról, mint korábban, mivel erőteljesen zajlik a prioritások átértékelése az EU-ban a 2020-as évekre (EPC, 2019). Az új megközelítésben a kelet-közép-európai régió már nem a demokratizálás úttörője, hanem a globális demokrácia hanyatlásának a leglátványosabb színtere (lásd például legutóbb Cianetti et al, 2018 és Dawson–Hanley, 2019), ami a további kelet-közép-európai regionális demokráciakutatás egyik fontos kiindulópontja lehet.

JEGYZETEK

- ¹ A harmadik hullám szakaszait a korábbi tanulmányomban (Ágh, 2012) részletesen elemeztem, itt csak röviden összefoglalom őket és a 2010-es évtized fejleményeire koncentrálok. A régióknak problematikáját bővebben kifejtettem a demokrácia válságáról írott könyvemben (Ágh, 2019a), a dekonszolidációs folyamat felbukkanását pedig bemutattam a Merkel et al. (2019) által szerkesztett kötetben (Ágh, 2019b).
- ² A demokrácia rendszerszintű felfogása jegyében („systemic perspective on democracy”, V-Dem, 2019b: 4.) a rangsoroló intézetek (ranking institutes) a kilencvenes évektől megsokszorozódtak, rövid áttekintésük is külön tanulmányt igényel (lásd Benedek, 2019), hiszen a nagy intézetek mellett csak a Human Freedom Index mérésével is egy tucatnyi kisebb intézet foglalkozik, például Cato (2019).
- ³ A Bertelsmann Alapítvány adatbázisa 2003-ban indult a BTI (Bertelsmann Transformation Index) projekttel és tovább differenciálódott 2009-ben az SGI (Sustainable Governance Index) belépésével. A magyar országjelentések elkészítésével mindkét projektben részt veszek. A 2010-es években bekapcsolódtam a V-Dem (Varieties of Democracy) globális, hosszú történelmi időszakot átfogó demokrácia adatbázisának elkészítésébe is.
- ⁴ Ezt a jelenlegi éles fordulatot mutatják be például Corbett (2019), Hockenok (2019), Klein (2019), Popp–Madsen (2019) és Quito (2018) áttekintései a jelenlegi amerikai helyzetről és a demokráciakutatásról.

IRODALOM

- Ágh, Attila (2012): Demokráciakutatás a politikai és közpolitikai elemzés keresztútján: A demokráciák minősége és teljesítőképessége, *Politikatudományi Szemle*, XXI. évfolyam, 2012/2., 55–72.
- Ágh, Attila (2019a): *Declining Democracy in East-Central Europe: The Divide in the EU and Emerging Hard Populism*. Cheltenham, Edward Elgar.
- Ágh, Attila (2019b): Deconsolidation of Democracy in East Central Europe. In: Wolfgang Merkel, Raj Kollmorgen, and Hans-Jürgen Wagoner (eds.): *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*. Oxford University Press, 431–436.

- Ágh, Attila–Attila Kovács (2016): EU Cohesion Policy in the Eastern Partnership Region: A Case of External Europeanization. In: Simona Piattoni and Laura Polverari (eds): *Handbook on Cohesion Policy in the EU*. Edward Elgar, 399–412., 547.
- Benedek, István (2019): De-demokratizáció Magyarországon a demokráciaindexek fényében. *Politikatudományi Szemle*, XXVIII. évfolyam, 2019/2., 101–129.
- BS, Bertelsmann Stiftung (2018): *Bertelsmann Transformation Index, BTI 2018*. Verlag Bertelsmann Stiftung, 130.
- BS, Bertelsmann Stiftung (2018): *Policy Performance and Governance Capacities in the OECD and EU: Sustainable Governance Indicators 2018*. <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/policy-performance-and-governance-capacities-in-the-oecd-and-eu-2018/>.
- Browning, Christopher (2018): Geostrategies, geopolitics and ontological security in the Eastern neighbourhood: The European Union and the ‘new Cold War’. *Political Geography*, Vol. 62, 105–115. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2017.10.009>
- Carothers, Christopher (2018): The Surprising Instability of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, Vol. 29, issue 4, 129–135, October 2018. OI: <https://doi.org/10.1353/jod.2018.0068>
- Cato (2019): Human Freedom Index 2018 by Ian Vásquez and Tanja Porcnik. <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/human-freedom-index-2018-revised.pdf>.
- Cianetti, Licia–James Dawson–Seán Hanley (2018): Rethinking ‘democratic backsliding’ in Central and Eastern Europe – looking beyond Hungary and Poland. *East European Politics*, Vol. 34, No. 3, 243–256. <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1491401>
- Corbett, Jack (2018): The Deconsolidation of Democracy: Is it new and what can be done about it? https://www.academia.edu/38499936/The_Deconsolidation_of_Democracy_is_it_new_and_what_can_be_done_about_it?email_work_card=title. <https://doi.org/10.1515/pce-2016-0015>
- Dawson, James–Sean Hanley (2019): Foreground Liberalism, Background Nationalism: A Discursive-institutionalist Account of EU Leverage an ‘Democratic Backsliding’ in East Central Europe. *Journal of Common Market Studies*, 1–19. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jcms.12845>. <https://doi.org/10.1111/jcms.12845>
- EU, Economist Intelligence Unit (2012): *Democracy under stress*. http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2011.
- Emerson, Michael (2019): Scenarios for a Wider Europe. CEPS, https://www.ceps.eu/system/files/PI_2019_02_ME_ScenariosfortheWiderEurope.pdf.
- Emerson, Michael and Gergana Noutcheva (2018): Political and Economic Governance in the Balkans and Eastern Europe Compared. CEPS, https://www.ceps.eu/system/files/Balkan_DCFTA_CEPS_WD_Emerson_Noutcheva.pdf.
- EPC (2019): EU Priorities for 2019-2024, Challenge Europe, http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_9136_challenge_europe_april2019ok.pdf?doc_id=2125.
- Foa, Roberto and Yasha Mounk (2016): The Danger of Deconsolidation: The Democratic Disconnect. *Journal of Democracy*, Vol. 27, No. 3, 5–17. <https://doi.org/10.1353/jod.2016.0049>
- Foa, Roberto and Yasha Mounk (2017): The Signs of Deconsolidation. *Journal of Democracy*, Vol. 28, No. 1, 5–15. <https://doi.org/10.1353/jod.2017.0000>
- FH, Freedom House (2018): *Freedom in the World 2018, Methodology*. <https://freedomhouse.org/report/methodology-freedom-world-2018>.

- FH, Freedom House (2019): *Freedom in the World 2019*. https://freedomhouse.org/sites/default/files/Feb2019_FH_FITW_2019_Report_ForWeb-compressed.pdf.
- Hockenos, Paul (2019): The US: An "Empire in Retreat". In his new book, Victor Bulmer-Thomas argues that the US needs to accept its imperial decline and reinvent itself, *IPS*, 06. 05. 2019, <https://www.ips-journal.eu/regions/north-america/article/show/the-us-an-empire-in-retreat-3435/>.
- Huntington, Samuel (1991): *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- IDEA, International IDEA, Supporting Democracy Worldwide (2019): *The Sustainable Development Goals and the Global State of Democracy*. <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/sustainable-development-goals-and-gsod-indices.pdf>.
- Kagan, Robert (2013): The weight of geopolitics. *Journal of Democracy*, Vol. 26, No. 1, 21-31. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0001>.
- Klein, Ezra (2018): How democracies die. *Vox*, 2 February 2018, <https://www.vox.com/policy-and-politics/2018/2/2/16929764/how-democracies-die-trump-book-levitsky-ziblatt>.
- Levitsky, Steven and Lucian Way (2002): Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 2, 51-65. <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0026>.
- Levitsky, Steven–Lucian Way (2010): *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge, Cambridge University Press, 517. <https://doi.org/10.2307/41479662>
- Levitsky, Steven és Daniel Ziblatt (2019): *A demokráciák halála*. Budapest, Kossuth, 304
- Matlak, Michal–Frank Schimmelfennig–Thomas Wozniakowski (eds) (2018): *Europeanization Revisited: Central and Eastern Europe in the European Union*. European University Institute, https://www.researchgate.net/publication/331432023_EUROPEANIZATION_REVISITED_CENTRAL_AND_EASTERN_EUROPE_IN_THE_EUROPEAN_UNION_Editors/references. <https://doi.org/10.2870/675963>
- Mounk, Yasha (2018): *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Harvard University Press, 400.
- Mounk, Yasha and Roberto Stefan Foa (2018): The End of the Democratic Century. *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2018-04-16/end-democratic-century>.
- Nitoiu, Cristian and Monika Sus (2018): The Rise of Geopolitics in the EU's Approach in Its Eastern Neighbourhood. *Geopolitics*, 1-19, https://www.researchgate.net/publication/303556013_Beyond_geopolitics. <https://doi.org/10.1080/14650045.2019.1544396>
- Önis, Ziya–Mustafa Kutlay (2017): Global Shifts and the Limits of the EU's Transformative Power in the European Periphery. *Government and Opposition*, June 2017, <https://www.researchgate.net/publication/318024425>. <https://doi.org/10.1017/gov.2017.16>
- Plattner, Marc (2016): Is Democracy in Decline? Introduction to the *Democracy and Society*, Vol. 13, Issue 1, 1–7, <https://government.georgetown.edu/sites/government/files/files/upload/gu-ds-24.pdf>. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0014>
- Popp–Madsen, Benjamin (2019): Should be afraid? Liberal democracy, democratic backsliding, and contemporary populism. *Contemporary Political Theory*, <https://philpapers.org/rec/POPSWB>, <https://doi.org/10.1057/s41296-018-00298-5>.

- Quito, Anne (2019): Trump card: America, the brand, has fallen in the world rankings, Not what it used to be. *Quartz*, 29 October 2018, <https://qz.com/1441956/germany-is-the-top-nation-brand-of-2018-while-america-ties-with-italy-in-sixth-place/>.
- Schedler, Andreas (2006): *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*. Boulder–London, Lynne Rienner Publisher, 267.
- SPI, Social Progress Imperative (2018): *Social Progress Index 2018*. <http://www.socialprogressindex.com/>, <https://www.socialprogress.org/?code=USA>.
- Teorell, Jan–Staffan Lindberg (2019): Beyond Democracy–Dictatorship Measures: A New Framework Capturing Executive Bases of Power, 1789–2016. *Perspectives on Politics*, Vol. 17, Issue 1, 66–84. <https://doi.org/10.1017/S1537592718002098>
- Transatlantic Academy (2013): The Democracy Disconnect. http://www.transatlanticacademy.org/sites/default/files/publications/TA%2020123report_May13_complete_web.pdf.
- V-Dem (2018): Democracy for All? Annual Report 2018. https://www.v-dem.net/media/filer_public/68/51/685150f0-47e1-4d03-97bc-45609c3f158d/v-dem_annual_dem_report_2018.pdf. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3345071>.
- V-Dem (2019a): V-Dem Release: Dataset v9. <https://www.v-dem.net/en/data/data-version-9/>.
- V-Dem (2019b): Annals of Comparative Democratization 2019. <https://gallery.mailchimp.com/195d6bf7bad75a3ef81189778/files/>.
- WHR, *World Happiness Report* (2012) edited by John Helliwell, Richard Layard and Jeffrey Sachs, <http://www.earth.columbia.edu/sitefiles/file/Sachs%20Writing/2012/World%20Happiness%20Report.pdf>.